

P. MÁRKUS KATALIN

A szótárhasználat jelene és jövője a közoktatásban - a nyelvoktatást szabályozó dokumentumok és segédanyagok tükrében

Dictionary use in public education – Present and future

The study discusses the state of dictionary culture and dictionary pedagogy in Hungary by analysing educational documents (*Common European Framework of Reference for Languages, National Core Curriculum, Framework Curriculum, syllabuses*). It is commonly observed that in Hungary 'dictionary awareness' is generally rather low, and that more attention to the teaching of dictionary skills is needed in the curricula for foreign language learning. The enormous challenges presented by the poor dictionary culture and the inability of teachers to integrate dictionary pedagogy in the everyday teaching and learning activities are clearly visible. The study demonstrates the use of a dictionary workbook in order to overcome the problems. Designed to accompany the *Grimm English–Hungarian/Hungarian–English Learner's Dictionary*, the workbook contains exercises and activities which aim to help language learners in two ways: first, by teaching the basic dictionary skills that students need to locate the headwords, the expressions and their meanings in the dictionary; and second, by showing how the dictionary can be used as a tool and a source of information about the English and Hungarian languages. The workbook has been piloted by teachers and students at primary and secondary schools, and it can be used both in the classroom or for self-study.

Keywords: dictionary, reference work, dictionary pedagogy, dictionary use, workbook

A globalizáció és az ezt követő XXI. század az információterjedés szempontjából egy térben, időben és mennyiségben határtalan világot hozott létre. A megváltozott világban élő 21. század emberének sokrétű tudásra van szüksége, hogy helytálljon. A tudását azonban már nem (csak) a fejében hordozza. Ismereteinek legmeghatározóbb eleme, hogy képes a megfelelő információ kikeresésére, feltérképezésére és elérésére. A mai ember számára nélkülözhetetlen az információhoz való hozzáféréshez szükséges módszerek és lehetőségek ismerete, valamint az információfeldolgozás stratégiáinak megfelelő alkalmazása.

A szótárak és lexikonok mint információhordozók hangsúlyos szerepet kapnak modern világunkban és ennek részeként a nyelvoktatásban. Az információ megszerzése azonban akadályokba ütközhet. Napjainkban az információáradat határtalan méreteket ölt, amely megtevesztő is lehet, hiszen a megfelelő szűrés és feldolgozás hiányában a

tengernyi adat között akár el is tévedhetünk. Az információ eléréséhez, kezeléséhez és tárolásához szükséges készségeket már a másodlagos szocializáció korai szakaszában (azaz az iskolában) el kell(ene) kezdeni kiépíteni, valamint fejleszteni. A szótárak, tágabb értelemben véve a referenciaművek, használatára vonatkozó gyakorlat hazánkban eddig nem kapott egységesen és hangsúlyosan szerepet a közoktatásban (P. Márkus 2019). A lexikográfiai típusú referenciaművek Hartmann (2001) felosztása szerint három fő csoportra oszthatók: 1. szótár; 2. teaurusz, 3. enciklopédia és enciklopédikus szótár (lexikon). Lexikográfusként tanulmányomban az említett referenciaművek közül a hangsúlyt a szótárakra fogom helyezni, tanulmányomban bemutatom a szótárak nyelvtanulásban jelenleg betöltött szerepét, illetve feltárom a szótárak használatával kapcsolatos problémákat és az oktatásban kiaknázatlan lehetőségeket. Az eredményes szótárhasználat, valamint ezen készség elsajátítása azt a célt szolgálja, hogy a diákok kikerülve a közoktatásból az egyéb referenciaműveket is biztonsággal és sikerrel használják tudásuk bővítésére és a világban történő eligazodásra. A következőkben az alábbi (*Közös európai referenciakeret, Nemzeti alaptanterv, kerettantervek, tanmenet-javaslatok*) oktatási dokumentumokat megvizsgálva bemutatom, hogy azok miként viszonyulnak a szótárhasználat oktatásához és a szótártudatosság kialakításához.

Közös európai referenciakeret

A 21. századi ember számára a nyelvtudás egy kulcs, amely segítségével még több információt szerezhet, és még több lehetősége nyílik az életben. A *Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés* (továbbiakban KER) 2001-ben jelent meg angol és francia nyelven. A dokumentum közös alapot teremt a nyelvi tantervek, tantervkészítési irányelvek, vizsgák, tankönyvek stb. kidolgozásához. Részletesen bemutatja, mit kell elsajátítania a nyelvtanulónak, milyen tudást és mely készségeket kell fejlesztenie a sikeres kommunikáció eléréséhez. Mindezekon túl a KER meghatározza a nyelvtudás szintjeit, és ezáltal lehetővé teszi, hogy a nyelvtanuló haladása a nyelvtanulás minden szakaszában, illetve egész élete során mérhető legyen (KER 2002). Megjelenésekor, az ezredfordulón, szemtanúi lehettünk a nyelvek és a nyelvtanulás előtérbe kerülésének. Az Európa Tanács és az UNESCO kezdeményezései alapján a hatékonyabb idegennyelv-tudás érdekében Európa-szerte programok indultak el. A 2001. esztendő a „Nyelvek Európai Év”-nek nyilvánították. A gond már ekkor is óriási volt, hiszen az Eurobarométer¹ kutatásai nyomán kiderült, hogy ugyan a fiatalok 90 százaléka tanul az iskolában idegen nyelvet, az iskolából kikerülve mégsem képes arra, hogy azon valamilyen szinten kommunikáljon megváltozott, globalizálódó világunkban (Mihály 2000). A KER megjelenése tehát fontos mérföldkő volt, amelyre a mai napig

¹ Az Európai Parlament az Európai Unió tagállamaiban rendszeresen végez közvélemény-kutatásokat, amellyel igyekszik jobban megismerni a polgárok véleményét és elvárásait az Európai Parlament és az Európai Unió tevékenységeivel kapcsolatban.

az idegennyelv-oktatás és -vizsgáztatás is támaszkodik. A KER a nyelvtanulókat a nyelvtudás szintje alapján három nagy csoportba sorolja, majd ezt a három szintet további két alszintre osztja, amellyel így hat szintet különböztet meg: A – Alapszintű nyelvhasználó (*Basic User*): A1 Minimumszint (*Breakthrough*), A2 Alapszint (*Waystage*); B – Önálló nyelvhasználó (*Independent User*): B1 Küszöbszint (*Threshold*), B2 Középszint (*Vantage*); C – Mesterfokú nyelvhasználó (*Proficient User*): C1 Haladó (*Effective Operational Proficiency*), C2 Mesterfok (*Mastery*). A KER felsorolja, hogy a nyelvtanulóknak a különböző szinteken milyen képességekkel kell rendelkeznie írás, olvasás, beszéd és hallás utáni értés terén (KER 2002). A következőkben kizárólag a KER azon pontjaira fókuszálok, ahol a szótár mint segédanyag, referenciamű megjelenik. Megvizsgálom, hogy e mérőföldkőnek számító dokumentumból milyen útmutatást, segítséget kapunk a szótárhasználat terén.

Ebből a szempontból a KER 6. fejezete (*Nyelvtanulás és nyelvtanítás*) különösen érdekes, mivel ebben módszertani kérdéseket tárgyal, a nyelvtanulás és a nyelvtanítás folyamatát mutatja be. Felveti a kérdést, hogyan sajátítunk el, tanulunk meg egy új nyelvet; illetve mit tehetünk e tanulási, nyelvelsajátítási folyamat elősegítésére. Célul tűzi ki, hogy választási lehetőségeket mutat be, ezzel segítve a nyelvtanulókat az aktuálisan alkalmazott gyakorlatuk újragondolásában. Ha egyszerre szótárakról és nyelvtanulásról van szó, legegyszerűbben a *szókincsbővítés* jut eszünkbe, hiszen a szótárban elsődlegesen címszavakat találunk, legtöbbször ábécérendbe szedve. Szótártípustól függően a címszavakat tárgyaló szócikkekben olvashatjuk a szavak jelentését (körülírását) vagy idegen nyelvi megfelelőjét (ekvivalensét). 6.4.7 alfejezet megállapítja, hogy a tanuló *nyelvi kompetenciáinak* fejlődése a nyelvtanulás központi, nélkülözhetetlen része. Az első fontos kérdés a szókincsre összpontosít, és felteszi a kérdést, hogy milyen módon követelhető meg a tanulók *szókincsének* fejlesztése. Ebben a szakaszban nem meglepő módon többször is előfordul a szótár és egyéb referenciaművek használata. Első helyen szereplő és az egyik legfontosabb a felsorolt listában: *a*) az autentikus szóbeli és írott szövegekben használt szavak és kifejezések egyszerű bemutatása; ezt követi másodikként *b*) az előhívási technikák vagy *szótárhasználat* stb. segítségével, egyes feladatokhoz és tevékenységekhez szükséges szavak megkeresése; majd *c*) kontextusba helyezése, pl. a tankönyvben található szövegekben és a gyakorló, illetve a szövegeket feldolgozó feladatokban; a vizualitás nagyon fontos a nyelvtanulásban, így a következő elem *d*) a szavak vizuális segédeszközökkel (*képek*, utánpótlás, valós tárgyak stb. segítségével történő szemléltetése; valamint idetartozik még *e*) a *szemantikai mezők* felhasználása és „fogalmi térképek” kialakítása; a szótárakhoz visszatérve és a szótárhasználat tanítását kiemelve a lista végén szerepel még *f*) az egynyelvű, kétynyelvű, valamint *szinonimaszótárak* és más referenciaművek használatának tanítása; illetve szintén a szótárakat segítségül hívva *g*) a lexikai struktúra ismertetése és használatának gyakorlása (pl. *szóképzés*, *összetett szavak képzése*, *kollokációk*, *vonzatos*

igék, idiómák stb.); végezetül *h*) a *szemantikai jellemzők* forrás- és célnyelvi megoszlásában mutatkozó eltérések többé-kevésbé szisztematikus tanulmányozása (KER 2002). A fejezetből változatos képet kaphatunk a szótárak nyelvtanulásban betöltött szerepéről, valamint az is nagyon jól látszik, hogy a különböző tanulási szakaszokban milyen sokféle módon hívhatjuk segítségül a szótárakat. A szókincsbővítés valóban a szótárak egyik legfontosabb feladatának tekinthető, azonban nem szabad elfelejtenünk a szótárban található nyelvtani, frazeológiai, helyesírási, szemantikai vagy akár kulturális információkat sem. A lista elején olvashattuk, hogy szótárhasználat segítségével az egyes feladatokhoz, tevékenységekhez szükséges szavak megkeresése a szókincsfejlesztés elengedhetetlen része. Ezt továbbgondolva az ismeretlen szavak kikeresésével nem kizárólag szókincsünk bővíthető: a szócikket végigolvasva temérdek nyelvtani, kulturális és egyéb információhoz jut a használó, ráadásul a legújabb szótárakban tematikus rajzok, képek is találhatóak, így a vizuális folyamatban, illetve a szemantikai mezők felállításában is nagy szerepet játszhatnak ezen referenciaanyagok. A morfológia és szóképzés, összetett szavak képzése, kollokációk, vonzatos igék, idiómák stb. ismerete és fejlesztése is elképzelhetetlen megfelelő szótárak nélkül. Azonban, hogy mindezeket hasznosítani tudjuk, megtaláljuk és saját tudásunk bővítésére tudjuk fordítani, ismernünk kell a szótárakat, és tisztában kell lennünk eredményes használatukkal. Ha ez elmarad, akkor az információ hasznosíthatatlanul elvész a sorok között.

A KER-ben az előzőekben említett 6. fejezeten kívül a 2.1.1. *Az egyén általános kompetenciái* részben is felmerül a szótárhasználatban való jártasság kulcsfontosságú szerepe. Ebben a részben a tanulási képességnek a nyelvtanulásban betöltött szerepéről olvashatunk. A dokumentum szerint a tanulási képesség három fő tényező különböző összetevőiből és kombinációjából áll, ilyenek például: 1. egzisztenciális kompetencia (pl. kezdeményezés a személyes kommunikációban; készség arra, hogy segítséget kérjünk beszélgetőpartnerünktől; valamint idetartozik a hallott szöveg értése is), 2. tényyszerű ismeretek (pl. valamely nyelv ragozási rendszerére jellemző morfoszintaktikai tulajdonságok ismerete), 3. készségek és jártasságok: pl. *jártasság a szótárhasználatban*, vagy jó tájékozódó képesség egy dokumentációs központban; az audiovizuális eszközök és a számítógép (pl. az internet) tanuláshoz való felhasználásának ismerete (KER 2002). A tanulási képességet és eredményességet mindezek szerint befolyásolja a szótárhasználatban való jártasság, illetve az információhordozók között történő jó tájékozódóképesség. Az internet szerepe is felmerül, hiszen ha csak a szótárak oldaláról nézzük is, rengeteg szótár, adatbázis és online szótár közül választhat a nyelvtanuló, ha ki tudja választani a legmegbízhatóbb és számára leghasznosabb forrást. Mindezekre természetesen az iskolákban kell(ene) felkészíteni a diákokat, mivel ha erre nem lesznek képesek, azzal a tanulási képességgel fog a jövőben csorbulni.

Ugyancsak a 2. fejezetben (2.1.5. *Feladatok, stratégiák és szövegek*), a szövegfeldolgozás folyamatában is szerepet kap a szótár. A kommunikáció és a tanulás során

feladatokat kell végrehajtanunk, amelyek nem pusztán nyelvi természetűek, bár nyelvi tevékenységekkel is járnak. Ha e feladatok elvégzése nyelvi tevékenységeket is magában foglal, akkor szóbeli vagy írott szövegek feldolgozása válik szükségessé (receptió, produkció, interakció és közvetítés által). Ha például egy nyelvtanulónak le kell fordítania egy idegen nyelvű szöveget (feladat), utánanézhethet, hogy létezik-e már fordítás, használhat *szótárt*, megpróbálhatja kikövetkeztetni a szöveg értelmét az általa ismert néhány szó vagy szerkezet alapján, stb. Valamennyi említett esetben egyaránt szükség van nyelvi tevékenységre és szövegfeldolgozásra. Hasonlóan a 4.5. *Kommunikatív nyelvi folyamatok* rész alatt olvashatjuk, hogy a megértést, különösen írott szöveg esetében, segítheti a segédanyagok (pl. referenciaanyagok) megfelelő használata, amelyek lehetnek *szótárak* (egynyelvű és kétnyelvű); *szinonimaszótárak*; *kiejtési szótárak*; *elektronikus szótárak*, *nyelvtan-* és *helyesírás-ellenőrző programok*, valamint más segédanyagok; *nyelvtankönyvek*. Ezen a ponton már a különböző szótártípusok és az általuk betöltött szerepek is felszínre kerülnek. Sokszor érezzük azt, hogy egy általános szótárt használva nem lehet elvégezni egy feladatot, fontos lenne tehát, hogy a tanulók ismerjék a referenciaanyagok teljes választékát, valamint azt is, hogy az egyes helyzetekben, feladattípusok során milyen típusú referenciaművet hívnak segítségül.

A kiejtésről eddig nem esett szó, azonban a kérdést az 5.2.1.6. *Ortoépikai (helyes kiejtési) kompetencia* alfejezet tárgyalja. Azoknak a nyelvhasználóknak, akiktől megkövetelik, hogy tudjanak valamely előkészített szöveget hangosan felolvasni, vagy olyan szavakat szóban használni, amelyekkel először írott formájukban találkoznak, képesnek kell lenniük a helyes kiejtésre az írott forma alapján. Ebbe beletartozik a helyesírási szabályok ismerete; a *szótárhasználatra* való képesség és azoknak a *jelölési rendszereknek* az ismerete, amelyeket a kiejtés jelzésére alkalmaznak; az írott alakok kihatásának ismerete, különös tekintettel az írásjelekre, a helyes tagolás és hanglejtés érdekében; képesség a *kétértelműség* eloszlatására (*homonimák*, *szintaktikai kétértelműség* stb.) a kontextus fényében. Idetartozó záró gondolatként felmerül még a szótárak jelölési rendszerének ismerete, amely tudás elengedhetetlen a sikeres és eredményes szótárhasználathoz, és amely ismeret nélkül a fonetikai jeleket, nyelvtani adatokat, szinonimákat, antonimákat és egyéb információkat nem fogja tudni felhasználni a nyelvtanuló.

Nemzeti alaptanterv

Az európai uniós dokumentum ismertetése után a hazai közoktatást szabályozó dokumentumok szótárhasználatra vonatkozó részeit is megvizsgálom. A *Nemzeti alaptanterv* (a továbbiakban NAT) alapvető, az oktatási folyamat egészét szabályzó dokumentum, amelyben műveltségterületenként találjuk meg az elsajátítandó műveltség tartalmakat, fejlesztendő készségeket, képességeket, valamint nevelési célokat (az 1995-ös és 2003-as NAT-elemzésével kapcsolatban lásd Fóris 2004). A NAT-ra épül a

Kerettanterv, amely egy köztes szabályzónak tekinthető a helyi tantervek és a NAT között. Az egyes pedagógiai szakaszok és iskolatípusok kerettantervei kijelölik az elsajátítandó tudástartalmakat, valamint az adott tanulási szakasz kimeneti követelményeit. Az évfolyami és a tantárgyi órakeret egy részével az adott intézmény pedagógusközössége gazdálkodik, így a helyi igényekhez alkalmazkodva megvalósíthatják az intézmény helyi tantervében foglalt célokat. Mindezeket túl az iskolai tankönyvekhez tartozik egy tanmenet, amely az említett követelményekre épül. A tanmenet határozza meg azt a logikai sorrendet, amely alapján az adott tantárgy végighalad az előírányzott tudásanyagban (Polyecsó 2016).

A hatályos Nemzeti alaptantervben (2012) az „Idegen nyelvek” (II.3.2) alpont alatt olvashatunk a szótárak nyelvtanulásban való fontosságáról és arról, hogy a különböző kompetenciák fejlesztése, valamint információk elsajátítása mellett az élethosszig tartó tanulás biztosítása érdekében mely források használatának elsajátítása lenne fontos feladat:

„A nyelvtanulási folyamat sikeressége szempontjából kiemelt jelentőségűek a nyelvtanulási stratégiák. A tanuló a nyelvtanulási folyamat során kapjon világos/egyértelmű információt a tanulás céljáról, folyamatáról és módszereiről. Legyen alkalma a tanulási folyamat során saját kommunikációs szükségleteit megfogalmazni, témákat, tevékenységeket, eljárás módokat kérni vagy javasolni. Nyíljon lehetősége önálló feladatmegoldásra, ismerje meg azon források használatát (*szótárak*, *kézikönyvek*, *nyelvtankönyvek*, *gyakorlóanyagok*, *elektronikus források* stb.), amelyek segíthetik az önálló munkában” (NAT 2012).

Az idegen nyelvek tanulásának szánt részben tehát csak egyszer merül fel a szótárak és egyéb segédkönyvek szerepe, mégpedig abból a célból, hogy a nyelvtanulóknak meg kell ismerniük a szótárak használatát, hiszen ezáltal nyílik lehetőségük az önálló feladatmegoldásra. A kérdés, mint korábban láttuk, sokkal összetettebb. A szótárak szerepe a nyelvtanulásban, az önálló és élethosszig tartó tanulásban ennél sokkal meghatározóbb.

A tanulmány írása idején még vita alatt álló, új NAT-tervezet (NAT 2018) sem tartalmaz kiforrott, átgondolt koncepciót arra nézve, hogy a nyelvtanulók a szótárhasználat készségét milyen úton tudják elsajátítani. A tervezet 2.1.5. pontja² táblázatos formában mutatja az 1–4. évfolyamon a fejlesztési területekhez kapcsolódó eredménycélokat, itt olvashatjuk a következőt: „Életkorának megfelelő digitális és hagyományos szótárakat használ”; a 2.2.5. pontja³ ugyancsak táblázatba foglalva közli az 5–8. évfolyamon a fejlesztési területekhez kapcsolódó eredménycélokat: „Önállóan értelmezi az ismeretlen

² 2.1.5. A fejlesztési területekhez kapcsolódó eredménycélok az 1–4. évfolyamon (NAT 2018)

³ 2.2.5. A fejlesztési területekhez kapcsolódó eredménycélok az 5–8. évfolyamon (NAT 2018)

kifejezéseket lábjegyzet, digitális és/vagy nyomtatott szótárak használatával”; „A szövegalkotáskor alkalmazza a tanult helyesírási és szerkesztési szabályokat, használja a hagyományos és a digitális helyesírási szabályzatot és szótárt”; „A szövegek létrehozásához nyomtatott és/vagy digitális alapú segédeszközt, szótárt használ”; a 2.3.5. pontja⁴ foglalkozik a 9–12. évfolyam fejlesztési területéhez kapcsolódó eredménycélokat: „A szövegek létrehozásához nyomtatott vagy digitális segédeszközt, szótárt használ.”

Habár a NAT-nak nem feladata a nyelvtanulás módszertanának leírása, ennek okán a tanárok nem kapnak részletes, használható útmutatást a szótárhasználat oktatására nézve. A NAT tényként kezeli, hogy szükséges a nyomtatott és digitális szótárak (használatának) ismerete, a nyelvtanárok feladata pedig az, hogy ezt az ismeretet átadják a tanulóknak. Ez vélhetően azért lesz a jövőben különösen nagy probléma, mert Magyarországon a magyar és idegen nyelvi képzésekben a felsőoktatási intézmények csak egy részében találunk lexikográfiai kurzusokat⁵ (lásd még Fóris 2018). A szótárak rendszerének, a lexikográfia elméletének és gyakorlatának ismerete nélkül a pedagógus kizárólag saját tapasztalatára és megérzésére támaszkodhat, ami nem elegendő a szótárhasználat gyakorlatának tanításához. Ezzel pedig az önálló tanuláshoz, az élet-hosszig tartó tanuláshoz való képességet fogjuk csorbítani (P. Márkus 2019).

Kerettantervek

A NAT-ra épülő Kerettanterv a következő dokumentum, amelyet szótárhasználati szempontból meg kell vizsgálni. A Kerettanterv 1. melléklete (*Kerettanterv az általános iskola 1–4. évfolyamára*) a kötelező tantárgyak alatt, az idegen nyelvek résznél a következőket mondja: „Az önálló tanulás képességének kialakításában hasznos segítséget nyújt a modern technika, az interneten található autentikus szövegek, a direkt és indirekt nyelvtanulási lehetőségek sokasága. Míg korábban csak az írott és a hallott szöveg megértésének fejlesztését támogatta az internet, ma már számos lehetőség kínálkozik a produktív nyelvhasználatra is. Az ingyen elérhető autentikus hanganyagok és videók, képek, *szótárak*, interaktív feladatok mellett az írott és a szóbeli csevegés, a fórumozás és a blogolás is élményszerű nyelvtanulásra ad alkalmat.” A Kerettanterv 2. melléklete (*Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyamára*) a kötelező tantárgyak alatt, az idegen nyelvek résznél hasonlóan fogalmaz: „Az önálló tanulás képességének kialakításában hasznos segítséget nyújt a modern technika, az interneten található autentikus szövegek, a direkt és indirekt nyelvtanulási lehetőségek sokasága. Míg korábban csak az írott és a hallott szöveg megértésének fejlesztését támogatta az internet,

⁵ A Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) oktatójaként részt veszek a tanárképzésben. Egyetemünk a diákoknak többféle szakon is kínál lexikográfiai kurzust (pl. angol, magyar, magyar mint idegen nyelv, német tanári szakokon). Magay Tamás kari választható tárgyként 1993-ban indított lexikográfiai szemináriumot az angol szakos képzésben.

ma már számos lehetőség kínálkozik a produktív nyelvhasználatra is. Az ingyen elérhető autentikus hanganyagok és videók, képek, *szótárak*, interaktív feladatok mellett az írott és a szóbeli csevegés, a fórumozás és a blogolás is élményszerű nyelvtanulásra ad alkalmat.” A Kerettanterv 3. mellékletében (*Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára*) a kötelező tantárgyak alatt, az idegen nyelvek résznél a következőt olvashatjuk: „Az önálló tanulás képességének kialakításában hasznos segítséget nyújt a modern technika, az interneten található autentikus szövegek, a direkt és indirekt nyelvtanulási lehetőségek sokasága. Míg korábban csak az írott és a hallott szöveg megértésének fejlesztését támogatta az internet, ma már számos lehetőség kínálkozik a produktív nyelvhasználatra is. Az ingyen elérhető autentikus hanganyagok és videók, képek, *szótárak*, interaktív feladatok mellett az írott és a szóbeli csevegés, a fórumozás és a blogolás is élményszerű nyelvtanulásra ad alkalmat”; az olvasott szöveg értésénél és az íráskészség fejlesztésénél kiemeli: „A nyelvi szintnek megfelelő, felhasználóbarát online és hagyományos *szótárak* használata.” Azt kell megállapítanunk, hogy a Kerettanterv a NAT-hoz képest nem ad árnyaltabb és célravezetőbb útmutatást a szótárhasználati készségek kialakításához és fejlesztéséhez. A nyelvtanár ennek fényében saját tapasztalataira és gyakorlatára támaszkodhat, ha ezzel a kérdéssel foglalkozni szeretne a tanórák keretében.

Tanmenetek

Míndezeneket ismerve fontosnak tartom a tankönyvlistán szereplő nyelvkönyvek javasolt tanmeneteit is megvizsgálni szótárhasználati szempontból.⁶ A tanmeneteket átnézve⁷ azt láthatjuk, hogy bár nem minden esetben, de gyakran előkerül a szótárhasználat gyakorlatát ösztönző feladatok ötlete. Az Eszterházy Károly Egyetem kiadványai közül a népszerű *Team*-sorozat javasolt tanmeneteiben azt láthatjuk, hogy míg a Team 1 és 2 nem foglalkozik a szótárhasználat témakörével, addig a Team 3 és 4 már kitér ezen készségekre is a készségfejlesztés főcím alatt. A Team 3 tanmenetében a következők állnak: „szövegértés szótár segítségével”; a Team 4-ben pedig ez áll: „egynyelvű szótár használatának bevezetése: szó és jelentés összekapcsolása”; „egynyelvű szótár használata”; „nyelvi feladatok készítése csoportokban quiz show, képes szótár, rejtvény”. Ugyanezen kiadó *Secrets*-sorozatában a 2. kötet ösztönöz a szótárhasználatra: „Tanulásmódszertan: önálló szótárhasználat”; így tesz a 3. kötet is: „Tanulásmódszertan: együttműködő tanulás; szótárhasználat”; „szövegértés: információ gyűjtése, különbségek megtalálása, szótárhasználat”; „szövegértés, beszédkészség: globális szövegértés,

⁶ A tankönyvlistán szereplő angol nyelvkönyvek közül a Magyarországon tankönyveket szerkesztő és terjesztő kiadók mindegyikét igyekeztem átnézni, azonban minden tankönyvet és sorozatot nem állt módomban vizsgálni, hiszen nem ez volt tanulmányom célja.

⁷ A tankönyvrendeléshez tartozó tankönyvkatalógus és a javasolt tanmenetek letölthetők az ofi.hu oldalról (felmérésem a 2019-es állapotot mutatja be).

szerzett információ összefoglalása, szótárhasználat, önálló szókincsbővítés”. A sorozat 2. és 3. kötetével ellentétben, az 1. és a 4. kötete tanmenet-javaslatában nem épít a szótárhasználatra. Az említett sorozatok tanmeneteiből a hiány egyértelműen kiderül, hiszen a kétnyelvű szótárak használatának bevezetése nélkül nem tudunk a későbbiekben, magasabb nyelvi szinten egynyelvű szótárt használni. Hiányos alapokra nem tudunk készségeket építeni és fejleszteni. Az Apáczai Kiadó *My English Book*-sorozatának tanmeneteiben a *My English Book 2* és *3* a Szavak/Nyelvtani elemek oszlopban több témakörnél is javasolja a szótár használatát: „Szótár, Szókártyalista”; azonban az 1., 4., 5., 6. és 8. kötet tanmenetében nem szerepel a szótár használata; a 7. kötet a módszertani javaslatok oszlopban ajánlja az egynyelvű szótár használatát. A probléma itt is hasonló a korábban említettekkel. Sajnos hiányzik a fokozatosan egymásra épülő rendszer, valamint útmutatás, a logikus felépítés és módszertani segédlet a kétnyelvű szótárhasználat bevezetésétől az egynyelvű szótárak biztos és hatékony használatáig.

Az Oxford University Press *Project*-sorozatában (*Project fourth edition*) nem merül fel a szótárhasználat gyakoroltatása a tanmenetekben, mindössze a sorozat záró kötete, a *Project fourth edition 5* említi egy helyen: „Hatékony, önálló tanulás – szótárhasználat.” A fokozatosság sajnos itt sem kap szerepet, hiszen ha a tanulási folyamat elején nem szerepelnek a szótárak, akkor az önálló tanuláshoz szükséges szótárhasználati készséget sem tudjuk később megfelelő módon kialakítani. Szintén a kiadó tankönyveihez tartozik az *English Zone*-sorozat, amelynek már az első kötetében, mintegy bevezetve a szótárhasználatot, előkerül a kérdés a Kompetenciák/Fejlesztési területek alatt: „Szavak alfabetikus sorrendbe állítása, Szótárfüzet készítése”; „Ragozott igealakok alapján a szótári alak leírása”; majd a 2. kötetben: „Hatékony önálló tanulás: szótárhasználat (többjelentésű szavak)”; a 3. kötetben: „Hatékony önálló tanulás: hasznos állandósult szókapcsolatok használata, Szótárhasználat”; „Hatékony önálló tanulás: Tanulási stratégiák, szótanulás, szótárhasználat”; a 4. kötetben: „Hatékony önálló tanulás: Szótárhasználat, internethasználat”; „Hatékony önálló tanulás: szótanulási stratégiák, szótárhasználat”. Pozitívum, hogy első ízben itt olvashatjuk és tapasztalhatjuk a fokozatosságot, illetve azt, hogy a tankönyvcsalád minden kötetében, minden nyelvi szintjén előkerül a *szótárhasználat* kérdése. Szó van a szótári alakról, amely nagyon fontos lesz a szavak szótárban történő megtalálásánál, a többjelentésű szavakról, amely a jelentések megtalálásánál kiemelt szerepű, az állandósult szókapcsolatokról, amely már egy következő lépés a jelentések megtalálásában és a szavak kontextusba helyezésénél, végezetül az internethasználattal az online szótárak is hangsúlyt kapnak. Szintén az Oxford University Pressnél jelent meg a *New English File*-sorozat, amelynek Elementary kötete nem említi a szótárhasználatot, a Pre-Intermediate azonban a szókincs és a kiejtés résznél már beépíti a szótárakat a tanmenetbe: „Szókincs, szótanulás – szótárhasználat”; „Kiejtés a szótárakban”; az Intermediate kötet is foglalkozik a kérdéssel: „Igealakok használata: szótári alak + -ing, to + szótári alak vagy szótári alak”;

az Upper-Intermediate szintén a szókincsfejlesztésnél tartja fontosnak a szótárak szerepét: „Szótárhasználat – szókincs: személyek külső és belső jellemzése / egészség – betegség.” Az *English Zone* tankönyvekkel ellentétben a *New English File* kötetekben nem érezzük a fokozatos, logikus felépítettséget, hiszen vannak kötetek, amelyekben a szótárak említése elmarad, ráadásul a szótári alak és a szókincsen túl nem ad támpontokat a szótárhasználat gyakorlatával kapcsolatban. A *New Headway 4th edition* könyveihez összeállított tanmenetekben nem szerepel a szótárhasználat. A *Solutions 2nd edition* Elementary fejlesztési területek (kompetenciák) alatt javasolja a szótárak használatát: „Hatékony önálló tanulás: szótárhasználat”; *Solutions 2nd edition* Pre-Intermediate, Intermediate és Upper-Intermediate nem említi a szótárakat, azonban az Advanced tankönyv a hatékony tanulási módszerek között megemlíti a szótárhasználatot: „Hatékony tanulási módszerek elsajátítása (szótárhasználat)”; „Önálló tanulás – szótárhasználat, önellenőrzés”. A probléma itt is megegyezik az előzőkkel, csak a sorozat első és utolsó kötete foglalkozik szótárhasználatával, nincs fokozatosság, logikai sík, amely alapján felépítjük ezen készségek fejlesztését. Az MM Publications tankönyveihez (*Get to the top; Pioneer; Traveller*), illetve a Pearson Education tankönyveihez (*New English Adventure*) készített javasolt tanmenetek nem térnek ki a szótárhasználat gyakorlatára, ezen készségek fejlesztésére. Amint láthattuk, a szótárhasználat gyakorlatában kulcsszó a fokozatosság, emellett azonban az életkor szerint összeállított szótártípusokról sem feledkezhetünk meg. A nyelvtanulás első szintjén egyszerű gyerekszótárakkal kezdhethetjük a munkát, amelyek szerkezete egyszerű, használata könnyű, igazodva az életkori igényekhez. Ez a leghatékonyabb módja annak, hogy a kétnyelvű tanulószótárak, kézisótárak, illetve egynyelvű szótárak használatát bevezessük. Hazánkban azonban hiányoznak a szótárakat illusztráló és az eredményes szótárhasználatot bemutató segédanyagok, munkafüzetek.

Szótárhasználati munkafüzetek célja a nyelvvoktatásban

Gyakorló lexikográfusként és nyelvtanárként már régóta foglalkoztat a kérdés, hogy Magyarországon miért nem elérhető a könyvpiacra kapható szótárakhoz szótárhasználati munkafüzet, amely a legnagyobb külföldi kiadók egynyelvű szótáraihoz mindenki számára elérhetőek akár az interneten letölthető formában, akár a boltokban nyomtatásban.⁸ Tanulmányomban az általános iskolákban és gimnáziumokban tanuló nyelvtanulókkal foglalkozom, ezért elsősorban a gyerekszótárt és a tanulószótárt emelném ki (mint szótártípust), hiszen ezek a korosztály igényeit kielégítő legalkalmasabb

⁸ Csak ízelítő a kínálatból – British Council: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/dictionary-skills-secondary-students>; Collins: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/dictionary-skills-secondary-students>; Pearson – Longman: https://www.pearson.ch/download/media/9780582841833_Dictionary_Workbook.pdf; Macmillan: <http://www.onestopenglish.com/skills/vocabulary/macmillan-dictionary-resources/dictionary-skills/pdf-content/dictionary-skills-part-one-level-one/155814.article>

szótárak a szótárhasználat bevezetésére. A célcsoport kiemelése különösen fontos, hiszen kifejezetten a diákok számára írt szótárak sokáig nem voltak elérhetőek a hazai könyvpiacra. A rendszerváltozás után a Grimm Kiadónál fogalmazódott meg az ötlet új szótártípusok kidolgozására, mivel az akkoriban rendelkezésre álló szótárakat az iskolás tanulók csak „nehézkésen” tudták használni, hiszen nem a diákok voltak a kifejezett célcsoport. Az elképzelés tehát az volt, hogy a kiadónál készülő szótárakat az említett célközönség számára felhasználóbarátabbá kell tenni, kifejezetten a bennük felmerülő igényeket kell kielégíteni. Az ötlet és megvalósulása nagy sikert aratott, hiszen az iskolások körében nagyon népszerűek lettek a tanulószótárak és a gyerekszótárak, azonban úgy látom, hogy még mindig nagyon sok, a szótárban található információ felhasználatlanul bújik meg a sorok között, bármennyire felhasználóbarát és speciális a szótár (P. Márkus 2014, 2016, 2019).

A tanulmány első részében bemutattam, hogy a KER, a NAT, a Kerettantervek és a javasolt tanmenetek kiemelik a referenciaművek, a szótárak használatának fontosságát, azonban a dokumentumokban található útmutatás és irányvonal nem elegendő ahhoz, hogy a nyelvtanár konkrét tervet, logikai vázat, ötleteket kapjon a szótárhasználati készség kialakításához és fejlesztéséhez. A nyelvtanulás kezdeti szakaszaiban a nyelvtanulók többnyire kétnyelvű szótárakat használnak, és ez az a szakasz, amikor a nyelvórákon a szótárak használatát fokozatosan a gyakorlatban is be kellene mutatni. Sajnos eddig a magyarországi közoktatási dokumentumokban elmaradt annak a felismerése, hogy a szótárhasználatot (is) tanítani kell az iskolákban. Érdekes tény azonban, hogy maga a „szótárhasználat” fogalma és angol terminusa (*dictionary use*) szótártörténetileg Magyarországhoz fűződik, hiszen 1988-ban az EURALEX (European Association for Lexicography, Európai Lexikográfiai Társaság) 3. nemzetközi kongresszusán (BudaLEX '88) vezették be, elsősorban az angol (nyelvű) lexikográfusok.

Régóta tervezem ezért, hogy a közoktatásban is használható szótárhasználati munkafüzetet állítok össze a *Gyerekszótár*⁹ és a *Tanulószótár*¹⁰ struktúrája alapján. Jelen írásomban a *Tanulószótár* munkafüzetét, annak fontosságát és hiánypótló szerepét fogom bemutatni. Az angol *Tanulószótár* szerkesztőjeként kizárólag ezen szótárak gyakorlatban történő alkalmazására, a szótárhasználat készségének fejlesztésére készítettem a munkafüzeteket, amelyek a tervek szerint 2019 telén jelennek meg majd, és lesznek elérhetőek az iskolák számára. Tanulmányom második részében bemutatom és példákkal illusztrálom a szótárhasználat tanításának lépéseit, indokolva ezzel a téma fontosságát és összetettségét, segítséget nyújtva és kedvet csinálva a pedagógusoknak a téma feldolgozásához.

⁹ Mozsárné Magay Eszter – P. Márkus Katalin (2017, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol gyerekszótár*. Maxim Kiadó, Szeged.

¹⁰ Mozsárné Magay Eszter – P. Márkus Katalin (2017, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol tanulószótár*. Maxim Kiadó, Szeged.

A feladatok lépésről lépésre vezetik be a tanulókat a szótárak használatába, mégpedig a klasszikus nyelveírási modellt követve, illetve igazodva a mikrostruktúra alapegységében, a szócikkben egymást követően megjelenő információkhoz, annak felépítéséhez. A következő sorrendet állíthatjuk fel:

- ábécérend
- kiejtés
- morfológia (alaktan)
- szintaxis (mondattan)
- jelentések és ekvivalencia
- frazeológia
- kulturális információs ablakok és tematikus rajzok

Makrostruktúra

A szótárban történő kereshetőség céljából az elemeket (címszavakat) rendeznünk kell. Ez az elrendezés többféleképpen történhet: betűrend szerint (kéziszótárak, tanulószótárak, gyerekszótárak), tematikusan (képes szótárak), gyakoriság szerint (gyakorisági szótárak) stb. A *Tanulószótár* rendezési elve az ábécérend. A szótárakban a szavakat szigorú ábécérendben találjuk meg, tehát a sorba rendezésnél mindig a teljes szót veszi alapul. A szigorú ábécérend nagy előnye, hogy az olvasónak nem kell tudnia, hogy az alapszó után következő képzett szavak, összetételek egybe vagy külön vannak-e írva (esetleg kötőjellel, ami tovább bonyolítja a helyzetet). A vonzatos igék (*phrasal verbs*) azonban nem az előbb említett szigorú ábécérend szerint helyezkednek el, hiszen a megtalálásukat ez erősen megnehezítené, ezért saját igéjük után közvetlenül, egy csoportba gyűjtve ábécérendben fognak állni. Tehát például a *catch on* vonzatos ige nem a *catcher* címszó után következik, hanem a *catch* ige szócikke után egy szövegdobozban, a többi vonzatos igével együtt, színesek is. A fent említett néhány alapelve és ezek gyakorlására irányulnának tehát a munkafüzet első fejezetében szereplő feladatok:

Illeszd a következő szavakat a címszólista megfelelő helyére!

kindergarten

kind
kind-hearted
kindly
kindness

ballet

ball
ball bearing
ball boy
ball girl

A szavak alapalakja a legegyszerűbb alak, amely mondatba illesztve rengetegféle lehet. Praktikus okoktól vezérelve a szótárak a szabályos igék, főnevek, melléknevek

alapalakjait tüntetik fel, tehát a jelentésnek is itt lehet utánanézni. Ezekben az esetekben gyakorlati tippeket kell adni a szótárhasználathoz. A rendhagyó igeekre vonatkozva például a következőt:

TIPP: Ha a jelen idejű alakot ismered, és csak a múlt idejű alakjára van szükséged, akkor egyszerűbb a *függelék*ben kikeresned azt. Ha a rendhagyó alakot ismered, de nem tudod a jelentését, illetve szeretnél több információt megtudni az igeről, akkor a *szótári részben* (ahol minden egyéb információt meg fogsz tudni az igeről) utalások segítenek eljutni az ige jelen idejű alakjához. Ezt gyakorlati feladatok követik, amelyek a rendhagyó, illetve ragozott alakokra fókuszálnak.

A szavak kikereshetőségéhez tartoznak még az *azonos alakú* szavak is. Az azonos alakú szavakat külön szócikkben találjuk meg a *Tanulószótárban*, mivel ezek a szavak több szófajhoz tartoznak. A címszavak ilyenkor felső indexbe tett számmal vannak megkülönböztetve. Erre is külön fel kell hívnunk a nyelvtanulók figyelmét, és gyakorlati feladatokkal.

- Olvasd el a mondatokat! Szerinted mit jelentenek a **kiemelt** szavak? A címszó indexszámának megadásával jelöld, hogy melyik szócikkben található a szó jelentése.

Running is the best **form** of exercise. _____

A crowd **formed** around the accident. _____

Kiejtés

A *kiejtés* pontos jelölése elengedhetetlen az angol szótárakban, mivel az angol szavak kiejtése különbözik azok írásképétől. Azonos betűk más és más hangokat jelölhetnek, máskor pedig különböző betűkapcsolatok kiejtése megegyezhet. A kiejtéssel a passzív (dekódoló)¹¹ szótárak foglalkoznak, a címszó után közvetlenül szögletes zárójelben feltüntetik a kiejtésre vonatkozó adatokat. A kiejtésnek valójában fontosabb szerepe lenne az aktív (kódoló) szótárakban, azonban gondoljunk bele, mennyire nehézessé válna a használat, és zavarossá tenné a szócikket, ha egy magyar–angol szótárban az ekvivalensek után mindenhol közölnénk a kiejtést. Az angolpárú szótárírási hagyományok szerint a kiejtések átírásánál az IPA (*International Phonetic Alphabet*)

¹¹ Kétnyelvű szótárak esetében fontos meghatározni, hogy *aktív (kódoló)* vagy *passzív (dekódoló)* szótárról van-e szó. A kétnyelvű szótárak ugyanis a forrásnyelven megjelenő címszavakat „fordítják” célnyelvre. A kétnyelvű szótárak esetében tehát meg kell különböztetnünk a kódoló és a dekódoló típust, attól függően, hogy a szótár mit támogat: az idegen nyelv megértését, vagy az idegen nyelven való megnyilatkozást.

jelei használatosak (a legutóbbi évek angol szótárainak hagyományát követve), és a *brit kiejtést* tekintik kiindulópontnak, de figyelemmel vannak más angol nyelvterületek, így mindenekelőtt az amerikai angolság kiejtési sajátosságaira. A fonetikai jelek megtanítása és gyakorlása nagyon fontos már alsó tagozatban is. Ezt is többféleképpen gyakoroltathatjuk, következzen néhány példa a fonetikai jelek és a hangsúly gyakoroltására:

- Keresd ki a megadott szavakat a szótárból, nézd meg a kiejtésüket is, majd csoportosítsd a bennük található magánhangzók kiejtése alapján.

caught owe coal own sore brow door now paw found

sort	go	how

- Jelöld a következő szavakban a főhangsúlyt és a mellékhangsúlyt! Használd a szótárad!

information	,infor'mation
inconvenient	
preposition	

Morfológia (alaktan)

A szótárhasználó négyféle grammatikai információt várhat el egy általános szótártól: 1. közli a szófajjal kapcsolatos információkat; 2. felsorolja a szavak analóg képzési formájától eltérő alakokat (inflexió, ragozás); 3. megadja a szó szintaxisát érintő információkat (tárgyas vagy tárgyatlan ige stb.); 4. példamondatok segítségével illusztrálja a grammatikai információkat. Mivel a *Tanulószótár* célközönsége a magyar „felhasználó”, ezért a nyelvtani információk, a szófajok nevei magyar nyelvűek (pl. fn, mn). A rövidítések értelmezésének és használatának gyakorlata már ki kell alakuljon alsó tagozatban, később a *szófajra* vonatkozó egyéb szókincsfejlesztő feladatok is készíthetők, mint például:

- Ha az **active** szót hallod, elsőként a melléknévi „*aktív, tevékeny, lelkes*” jelentések jutnak eszedbe, azonban a szó főnévként is használatos. Szótárad segítségével nézz utána annak, hogy a következő szavak milyen egyéb szófajban használatosak!

főnév	ige	melléknév	határozószó	előljárószó
		active		
up				
	chill			

Rendhagyó alakokról már korábban is esett szó, hiszen a rendhagyó igékre, főnevekre vonatkozó információkat mindig nehezebb megtalálni egy szótárban. Érdeemes a problémára több helyen és több nézőpontból kitérni. Lássunk egy példát a rendhagyó főnevekre:

- Add meg a mondatok után a főnevek egyes számát!

Two **loaves** of bread, please. _____

They proved scientifically that such **phenomena** exist. _____

These words in **parentheses** should be deleted. _____

There are many **species** of dogs. _____

Szótárak segítségével a diákok bővíthetik szókincsüket. Amikor megtanítunk egy új szót, akkor érdemes az adott szóhoz kapcsolódó többi szót is megemlíteni, illetve biztatni a nyelvtanulókat, hogy nézzenek utána ezeknek a szavaknak. Feladatokat is adhatunk erre:

- A kiválasztott szó legyen a **sad**. Ehhez a szóhoz kapcsolódik három, a 'sad' melléknévből képzett másik szó, amit a következő mondatokba kell behelyettesíteni!

The children were all very **sad** when the holidays ended.

There was great throughout the country when the king died.

....., they lost nearly everything in the fire.

It me to see young people wasting their time and talents.

Szintaxis (mondattan)

A szófaj és az inflexió tárgyalása után a szintaxisról is szót kell ejtenünk. A szócikkekben gyakran rövidítések, kódok jelölik a nyelvtani információkat, ezt követően a szócikkekben található példamondatok mutatják be a helyes használatot. El kell magyarázni a nyelvtanulóknak, hogy a példamondatokat el kell olvasniuk, hiszen ebből látják majd, milyen módon tudják a címszavakat nyelvtanilag helyesen mondatba illeszteni. Meg kell azonban azt is említenünk, hogy nyelvtannal kapcsolatos információk

nemcsak a szócikkekben, hanem a szótárban elsősorban is előfordulnak *nyelvtani információs ablakok* formájában (vö. P. Márkus – M. Pintér 2014).

A *Tanulósztárban* számos nyelvtani információs ablakot találhatunk (a *magyar–angol* részben), ahol az adott nyelvi szintre kidolgozott magyar nyelvű, nyelvtani összefoglalót olvashatnak a nyelvtanulók. Feladatokat tehát mindkét típusra érdemes készíteni, így a nyelvtani ablakokban és a szócikkekben található információkat is tudatosan fogják használni a nyelvtanulók.

➤ **Gyűjtőnevek** (Jelölése a szótárban: [+ sing/pl v] / <+ esz/tsz ige>)

Ezek olyan főnevek, amelyek alakilag egyes számúak, s aszerint vonzanak egyes vagy többes számú igét, hogy mint egységre vagy az őt alkotó egyedekre gondolunk-e.

- Hozz példákat gyűjtőnevekre és foglald mondatba őket! Megoldásaidat ellenőrizheted, ha felkeresed az ide vonatkozó nyelvtani információs ablakot.

szó	példamondat
family	The family is/are...

- Hogyan használjuk a mellékneveket? Jelzőként vagy utó-jelzőként (a szerkezetben neki fölérendelt tag előtt vagy után)? A megadott melléknévvvel alkoss nyelvtanilag helyes mondatokat! Nem biztos, hogy a két lehetőség közül minden esetben csak az egyik helyes.

alone	She was _____ that evening.
	I saw an _____ woman.
afraid	John is an _____ man.
	He was _____.

Jelentések (jelentéstan, szemantika)

A szótárakban a szócikken belüli jelentések általában arab számokkal vannak elkülönítve. Abban az esetben, ha egy címszó több szófajú, akkor azok külön szócikkbe kerülnek, és felsőindexbe tett arab számok jelölik a sorrendet.

Gyakran panaszkodnak a diákok, hogy a kéziszótárakban nehezen találják meg a jelentéseket (Márkus–Szöllősy 2006), ezért a *Tanulósztár* szócikkeinek szerkezete a célcsoport igényeinek megfelelően lett kialakítva, igyekeztünk a korcsoport számára

Frazeológia

Minden nyelvváltozat (a standard, az egyéb földrajzi nyelvjárások vagy a regiszterek) bővelkednek idiomatikus kifejezésekben, állandósult szókapcsolatokban, közmondásokban, amelyek szótározása rendkívül fontos, hiszen ezek az állandósult szókapcsolatok bemutatják, hogy a szavak és jelentéseik miként viselkednek az élő nyelvben (Magay 2004), így a nyelvtanuló nyelvi kompetenciáját fejlesztheti, szókincsét gazdagíthatja segítségükkel. Mivel állandósult szókapcsolatokról beszélünk, a legtöbb idetartozó kifejezést, nyelvi egységet szó szerint kell megtanulni (nem lehet csak egyik vagy másik részüket ismerni), a szótáraknak pedig segíteniük kell ebben a nyelvtanulókat (P. Márkus – M. Pintér 2014). Nagy gondot okoz szótárhasználatnál a többszavas kifejezések, állandósult szókapcsolatok megtalálása, mivel a szótár kulcsszavak alapján rendezi őket, elengedhetetlen tehát a kulcsszó ismerete, majd ezek után tudnia kell a nyelvtanulóknak, hogy a szócikk mely részében fordulhatnak elő. Gyakran használnak a szócikkek utalási rendszert is ezekben az esetekben, ami tovább nehezítheti kikereshetőségüket (Márkus–Szöllősy 2006). A kulcsszavak használatát és a szócikken belüli eligazodást, illetve az utalási rendszer ismeretét célzott feladatokkal lehet gyakoroltatni.

➤ Egészítsd ki az alábbi idiómákat és add meg jelentésüket is! Segítségül vastagon szedve találod azokat a kulcsszavakat, amelyek alatt megtalálhatóak.

- the **apple** of one's _____
- _____ like a **glove**
- be _____ the **weather**

Kulturális információs ablakok

A *Tanulószótár* a szócikkeken túl az idegen nyelvet tanuló diákok számára rengeteg egyéb hasznos elemet tartalmaz. Ilyenek például a *kulturális információs ablakok* (pl. Cotswolds, Fish and chips, Fleet Street, Ploughman's lunch), amelyek országismereti, földrajzi, kultúrtörténeti és egyéb ismereteket közvetítenek.

Az idegen nyelv tanulása során nagyon fontos, hogy a nyelvtanulók az idegen nyelvi kultúra színes palettájáról minél többet megismerjenek. Kulturális kompetenciájuk ezen ismeretek segítségével fejleszthető (ennek órákon történő hasznosságáról bővebben P. Márkus 2017). Mindezen ismeretek kiaknázására irányuló feladatokból is lássunk példákat:

Kulturális információs ablakok

➤ Csoportosítsd a következő kultúrspecifikus szavakat!

**the Globe; Harrods; the City; charity shop; Christmas pudding;
Santa Claus; Shepherd's pie; Hyde Park; Greenwich; Foyles;
fish and chips; the Lake District; Uncle Sam**

helyek	személyek	ételek	boltok

Tanulságok a munkafüzethez

A teljesség igénye nélkül igyekeztem bemutatni a szótárhasználat összetettségét, bizonyos elemeit, esetenként a gyakori problémákra fókuszálva néhány feladattal szemléltetve a szótárhasználat készségének fejlesztésére szánt munkafüzetek fontosságát és gyakorlatban történő alkalmazhatóságát. Céлом, hogy bátorítsam ezzel a nyelvtanárokat és idegen nyelvet tanulókat arra, hogy szánjanak időt készségeik fejlesztésére, hiszen ezen tudásuk és jártasságuk más területeken is segíthet a mindennapos információáradatban való eligazodásban. A szótáraknak, lexikonoknak és egyéb segédanyagoknak különösen fontos szerepet kellene betölteniük az oktatás területén, a közoktatásban használt segédanyagként és az oktatás tárgyaként egyaránt (Fóris 2002).

Befejezésül

Magyarországon szótárhasználati munkafüzet kétnyelvű szótárakra kidolgozva eddig még nem volt széles körben hozzáférhető (P. Márkus 2019). Ehhez – ahogy a fentiekben bemutattam – a nyelvtanulást és nyelvtudást szabályozó központi, oktatásszervezési dokumentumok nem nyújtanak elég támpontot, azonban a szótárhasználatot bemutató munkafüzetek és képzések segíteni fognak a jövőben. Bízom abban, hogy a megjelenő munkafüzetekkel a nyelvtanárok kezébe egy, a tanórákba és a tanmenetbe is jól beépíthető segédanyagot tudunk adni. Fontos lenne azt is tudatosítani (akár dokumentumok szintjén), hogy a szótárhasználat oktatásánál kétféle módszert szoktak alkalmazni: 1. évközben „apránként” az órák egy részét különböző feladatok megoldásánál szótárhasználatra áldozzák, 2. projektheteket szerveznek a tanév során néhány alkalommal. Így a szótárhasználat gyakorlati elsajátítása rendszeresen jelen lesz az iskolákban (Sárosdy–Farczádi–Poór–Vadnay 2006). Ezt támogatandó a munkafüzetek a különböző szótári részekre irányuló, rövidebb feladatokon túl 45 perces órákra kidolgozott, egész órás feladatokat is tartalmaznak. A szótárhasználat elsajátítása nagyon fontos lenne a nyelvtanuló jövőjét tekintve is, hiszen a kötelező iskolákat elvégezve ez a képesség tudásuk része lesz, amit az iskolában tanult nyelv(ek) szintjének fenntartásában és tökéletesítésében, valamint új nyelv(ek) elsajátításában is segítségükre lesz.

IRODALOM

- Council of Europe (2001a): *Common European framework of reference for languages: learning, teaching assessment*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Council of Europe (2001b): *Cadre européen commun de référence pour les langues: Apprendre, enseigner, évaluer*. Paris: Didier.
- Fóris Ágota (2002): *Szótár és oktatás*. Iskolakultúra könyvek 14. Pécs, Magyarország: Iskolakultúra.
- Fóris Ágota (2004): Lexikográfia a Nemzeti Alaptantervben. *Iskolakultúra*, 14/5, 62–72.
- Fóris Ágota (2018): *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) tanároknak*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
- Hartmann, R. R. K. (2001): *Teaching and Researching Lexicography*. (Applied Linguistics in action 2) Exeter, UK: Pearson Education.
- KER (2002): *Közös európai referenciakeret. Nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés*. http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp
- Kerettanterv (2012): *A kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet mellékletei (2012)*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, OFI <http://kerettanterv.ofi.hu>
- Magay Tamás (2004): Szó, ami szó. In: Fóris Ágota – Pálffy Miklós (szerk.): *A lexikográfia Magyarországon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 53–71.
- Márkus Katalin – Szöllősy Éva (2006): Angolul tanuló középiskolásaink szótárhasználati szokásairól. In: Magay Tamás (szerk.): *Szótárak és használóik. Lexikográfiai füzetek 2*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 95–116.
- Mihály Ildikó (2000): Idegennyelv-oktatás a ma iskolájában – a jövő Európájáért. *Új Pedagógiai Szemle*, 50/7–8, 229–236.
- Mihály Ildikó (2001): Kampány vagy tudatos pedagógiai vállalkozás? *Új Pedagógiai Szemle*, 51/7–8, 212–222.
- NAT 2012 = *Nemzeti alaptanterv (2012)*. https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf
- NAT 2018 = *Nemzeti alaptanterv tervezete (2018)*. https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2018/08/a-nemzeti-alaptanterv-tervezete_2018.08.31.pdf
- Polyecskő Dóra (2016): NAT – Kerettanterv – Helyi tanterv – Tanmenet: Rugalmas tanmenet, *neteducatio.hu*, 2016. szeptember 1. <https://neteducatio.hu/nat-kerettanterv-helyi-tanterv-tanmenet-rugalmas-tanmenet/>
- P. Márkus Katalin – M. Pintér Tibor (2014): Szótárak és használóik – az angol–magyar, magyar–angol lexikográfia módszertani alapjai. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 16/4, 125–161.
- P. Márkus Katalin (2014): Szükség van gyerekasztárra? Miért? In: Márkus Éva – Trentinné Benkő Éva (szerk.): *A korai idegennyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata: Konferencia-előadások és háttér tanulmányok*. Budapest: ELTE, 349–355.
- P. Márkus Katalin (2016): Miért hasznosak a gyerekasztárak? *Gyermeknevelés*, 4/1, 222–225.
- P. Márkus Katalin (2019): Szótárhasználati munkafüzetek az oktatásban – használatban a Tanulóasztárak. *Modern Nyelvoktatás*, 25/2, 42–62.

Sárosdy Judit – Farczádi Bencze Tamás – Poór Zoltán – Vadnay Marianna (2006): *Applied Linguistics I for BA Students in English*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.

Special Eurobarometer. Europeans and Languages Executive Summary (2001): https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_147_summ_en.pdf

Szótárak

Mozsárné Magay Eszter – P. Márkus Katalin (2017, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol gyerekszótár*. Szeged: Maxim Kiadó.

Mozsárné Magay Eszter – P. Márkus Katalin (2017, szerk.): *Angol–magyar magyar–angol tanulószótár*. Szeged: Maxim Kiadó.

